

Knjižna poročila in bibliografija

Paul Reinecke: *Der Negauer Helmfund*, 32. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 1942, Berlin, Walter de Gruyter & Co. 1944 (izšlo 1950). 117 do 195 z 20 tablami izven teksta.

Najdba 26 čelad tako imenovanega etruščansko-italskega tipa v Ženjaku v Slovenskih goricah v začetku 19. st., ki so prišle v literaturo pod imenom negavskih čelad, je vedno mikala tako arheologa kot filologa in zgodovinarja v širšem smislu. Zadnja dva zlasti zaradi prvega germanskega napisa v severnoitalski pisavi »harigasti teiwai« na 22. čeladi po Reineckovem seznamu, posebno odkar je Marstrander v svojih študijah l. 1925. in 1926., ki jih je izdala Akademija v Oslu, prvič napis smiselno prebral in ga utemeljil z moderno filološko metodo. Za njim skušajo znanstveniki na najrazličnejše načine razložiti germanski napis in zgodovinsko ozadje zakopa teh 26 čelad. Pri vsem tem pa še vedno ni bila čisto jasna zgodovina čelade same, ki v osameli najdbi, ki ni imela nobene zveze s kako drugo kulturo, nudi edini pozitivni oslon, iz katerega lahko izvajamo nadaljnja raziskovanja. To je sedaj napisal P. Reinecke, ki je že l. 1915. v berlinski arheološki reviji *Prähistorische Zeitung* načel problem in ga še tudi pozneje obravnaval. L. 1942. je v Germaniji napovedal tu obravnavano študijo, ki je izšla l. 1950. in navedel zaključke; do sedaj, kolikor mi je znano, še noben arheolog ni zavzel stališča do njih, iz zgodovine pisave jih je odklonil H. Arntz.¹

Reinecke je z natančno zgodovinsko metodo najprej zbral vse podatke o najdbi sami, o kateri do nedavnega nismo več vedeli niti točnega kraja ne leta izkopa niti števila izkopanih čelad. Pravo najdišče je, kot je poudaril že Saria, Ženjak v Slovenskih goricah, izkopane so bile l. 1811. in ne 1812., kot je v znanstveni literaturi že ustaljeno, in sicer 26 po številu in ne samo 22 ali 20, kot se je do sedaj običajno navajalo. Tu izvemo tudi, da je l. 1942. Schmid več dni kopal na kraju najdbe, ne da bi kar koli novega odkril. Ohranjenih jih je danes po Reinecku še 23, od teh 21 z zanesljivimi navedbami najdišča, ostali dve pa sta ležali v muzeju v Münchenu in Berlinu brez navedbe najdišča in ju je Reinecke pridružil tej skupini na podlagi podobnosti v teži, obliki in patini. Ta uvrstitev je seveda možna, ne more nam pa veljati za dokazano, pri čemer je še posebej problematična uvrstitev čelade iz Berlina, 23. po Reineckovem seznamu, v ta sklop. V tem primeru gre za čelado s poudarjenim grebenom, tako imenovano cristo, ki bi bil edini primer te vrste ne samo v najdbi iz Ženjaka, ampak na slovenskem ozemlju sploh. Najdbe te tipološko najmlajše vrste so sicer omejene na zapadnoalpsko področje in z domnevno uvrstitvijo berlinske čelade v najdbo iz Ženjaka bi lahko ustvarili pogoje za zaključke, do katerih dejansko nismo upravičeni. Po natančnem arheološkem opisu vseh še ohranjenih čelad iz najdbe v Ženjaku, ki jih spremljajo odlične fotografije — večina čelad je tudi prvič objavljena — je avtor zbral vse primerjalno gradivo. Za nas je še posebej dragoceno gradivo s slovenskega ozemlja, ki leži večinoma neobjavljeno na Dunaju. V Narodnem muzeju v Ljubljani so od 42 danes še ohranjenih čelad te vrste, ki so bile izkopane na slovenskem ozemlju, le 4, ena pa je še v Sadnikarjevem muzeju v Kamniku. Za mnoge najdbe izvemo prvič šele iz Reineckove študije, za mnoge pa smo sicer po kratkih noticah iz Izvestij Muzejskega društva za Kranjsko in Mitth. der Zentralkommission lahko slutiti, ne da bi mogli pri tem

¹ H. Arntz, *Handbuch der Runnenkunde*, 2. izd. 1944, str. 60, op. 4.

natančno določiti vrsto zaradi le sumaričnih podatkov. Reineckov seznam, ki navaja tudi bogato literaturo, je zbran z vso danes še dosegljivo popolnostjo in skoraj dvomim, da bi mogel kdo v bodočnosti še kaj bistvenega dodati. Dopolnil bi ga le z najdbo z Magdalenske gore iz Pečnikovih izkopavanj iz l. 1883., ki jo objavlja Hoernes², kot pogrešam v sicer zelo podrobno zbrani literaturi tudi omenbo obeh važnih Hoernesovih študij iz Wiener Prähist. Zeitung I in II (1914, 1915)) o Vačah in drugih slovenskih halštatskih najdiščih. Na to najdbo je treba posebej opozoriti ne samo zaradi popolnosti, ampak predvsem zaradi njene važnosti, ker je bil najden skupaj s čelado še bogat spremni material, med drugim certoške fibule, ki grob nedvomno datirajo v mladohalštatsko periodo. V isti gomili so bili najdeni tudi latenski grobovi, povečini dobro ločeni od mladohalštatskih tako po globini pokopa kot po načinu. — latenski grobovi so v večini primerov žgani v nasprotju z mladohalštatskimi, kjer prevladujejo skeletni — in po materialu. Ni pa sledu o rimskih naknadnih pokopih.

Z isto natančnostjo navaja Reinecke tudi čelade, ki so bile najdene drugod, v zapadnoalpskih predelih in v Italiji sami. Najzamotnejši je položaj v Italiji, ker o istovrstnih najdbah nimamo skoro nobenih podatkov, čisto nič točnega najdišča, kaj šele natančnega sestava najdbe.

Na podlagi zbranega gradiva podaja Reinecke zgodovino etruščansko-italskega tipa čelade in predvsem skuša datirati najdbo iz Ženjaka in njej neposredno sorodne čelade. Tipološko izvaja negavski tip iz preproste oblike čelade v obliki klobuka s krajci, ki se začenja pojavljati koncem 7. st., se v 5. st. ustali in začenja dobivati značilno obliko, kot jo končno poznamo iz Ženjaka in njemu neposredno sorodnega gradiva. Vendar Reinecke ta zadnji tip čelade oddeli od ostale vrste in ga datira že v čas rimske zasedbe, v zgodnjo cesarsko dobo. Čelade naj bi bile obrambno orožje domačinov, ki so služili v auxiliarnih enotah rimske legije. Pri tem se opira predvsem na čelado, izkopano v 18. grobu nekropole v Idriji pri Bači in obe čeladi s cristo iz Giubiasca. Tudi če sprejmemo Reineckovo trditev, da so omenjeni grobovi že cesarskodobni, kar pa ni nujno — za grob v Idriji pri Bači še celo ne; čeladi iz Giubiasca pa nista, kot smo omenili, dokazani paraleli čeladam iz Ženjaka in slovenskega ozemlja sploh — ostane Reineckova teza nedokazana. Proti njej govorijo trije argumenti osnovne važnosti.

Prvič gradivo samo. Smisel čim popolneje zbranega gradiva je vendar v tem, da lahko presojamo iz celote, ne pa iz posameznih najdb. In prav celota nas vodi v mlajše halštatsko območje in ne v rimsko. Tu imamo tri najdbe z Magdalenske gore, dve iz Toplic, iz Brezije pri Mirni peči, iz Vač, ki so vse dokazano iz mlajše halštatske dobe. Tudi ostale najdbe, v kolikor ne gre za izrazite osamelce, brez težave uvrstimo v sklop mladohalštatskih najdišč, neprijetno manj prisiljeno kot v rimsko. Reinecke vse te najdbe tolmači kot naknadne rimske pokope, spremni material pa odpravi s trditvijo, da je prišel v zvezo s čelado po krivdi menataničnih in neznanstvenih izkopavanj. Zato pa Reinecke nima nikakršnih dokazov in njegovo tezo o naknadnih rimskih pokopih v omenjenih halštatskih nekropolah moramo kot neutemeljeno odkloniti.

Drugič tipološki razvoj čelade. Če smatramo čelade negavskega tipa za mladohalštatske, jih lahko neprisiljeno vključimo v razvojno linijo klobukastega tipa, kot jo podaja med drugimi tudi Reinecke sam, v nasprotnem primeru pa nam je čisto nerazumljiv prazen prostor med Hieronovo čelado, ki jo nedvomno datiramo v l. 474. pr. Kr. in ki je tipološko neposredni predhodnik negavskega tipa, in negavskim tipom samim. Reinecke sicer navaja vrsto čelad, ki so jih v tem času na slovenskem ozemlju uporabljali, to je tip skledaste čelade, kot ga poznamo iz Šmarjete in Malenc, in dvogrebenaste čelade. Toda ti dve vrsti nimata tipološke zveze z obravnavanim tipom, ampak tečeta vzporedno z njo, vsaj dvogrebenaste čelade, ki jih pogosto dobimo v istih nekropolah kot enogrebenaste, ne da bi bile bistveno starejše, le prej so prišle iz rabe. Zakaj torej z rimsko okupacijo nenadoma nastopi etruščansko-italijski tip, ko bi vendar pričakovali rimskega? To ostane popolnoma nerazumljivo. Rimljani ga niso prinesli, to je jasno, ker rimske legionarne čelade to niso bile, tudi po Reinecku ne. Staro

² Hoernes, WPZ II (1915), 98 s.

prebivalstvo domače obrti po Reinecku ni nadaljevalo, ker tega tipa prej niso poznali, kakor sam trdi. K temu pa pristopi še druga prav tako nerazrešljiva težava. Po Reinecku so te čelade izdelovali v Cispadani, morda še južneje v srednji Italiji in so bile od tam k nam importirane. Čeprav se s tem ne strinjam, bi bilo to še razumljivo v mlajši helštatski periodi, v avgustejski dobi pa nikakor ne. V tem času sta srednja Italija in Cispadana že trdno vključeni v rimsko državo, prebivalci imajo rimsko državljanstvo in služijo v rimski vojski, tu ni več nobenega prostora za staro venetsko orožje, za njega izvoz še celo ne. Nosilci tega so preživeli že dve invaziji, najprej keltsko, pozneje rimsko zasedbo. Ohranili so se samo še v oddaljenih gorskih predelih zahodnih Alp. Na to kažejo tudi najdbe čelad iz teh predelov, n. pr. iz Giubiasca. Njihova ohranitev v prvo stoletje dokazuje njihovo samostojno življenje, toda ne več v ravninskih predelih, ampak v Alpah, kjer je bila zlomljena njihova moč šele v alpskih vojskah Tiberija in Druza. Nosilci so razvili zadnjo tipološko inačico že potem, ko so bili pregnani v alpske predele — ne šele z rimsko zasedbo —, toda tedaj niso imeli več stare moči in ekspanzivne sile in tako je ostala ta zadnja inačica omejena na zahodno-alpsko področje. Še ena misel načelnega značaja je tu važna. To je problem tako imenovane ostaline ilirske civilizacije v naših krajih po zasedbi Rimljanov. Brez dvoma imamo močne sedimente ilirske kulture, toda kje in v čem? Prvič v pretežno središčno oddaljenih postojankah in drugič se vzdrže elementi, ki so bili v ilirski kulturi predvsem zakoreninjeni in so po svoji naravi konservativni, elementi torej, ki so ozko povezani z domačim družinskim ali kulturnim življenjem. Tuja vojska in tuja vojaška organizacija, predvsem rimska v tem času, pa ni sila, ki bi dopuščala ali celo pospeševala kakršne koli domače vojaške tradicije. Z eno besedo, če z rimsko okupacijo nastopi v priključenem ozemlju novo orožje, ne more biti to drugo kot orožje zmagovalca, to je v našem primeru rimsko. Če pa suponiramo, da je Norik vendar še ohranil neko samostojnost, kar ni izključeno in kar je končno razvidno iz dejstva, da ni bil takoj organiziran kot provinca, je zelo neverjetno, da bi bila ta samostojnost vojaškega značaja. Če pa bi bila, to se pravi, da bi noriške čete, ki so služile v auxiliarnih postojankah, bile pod domačimi poveljniki in oborožene s svojim domačim orožjem, potem je to gotovo bilo njihovo staro orožje, v našem primeru čelade, in jih torej zopet ne moremo datirati le v avgustejsko dobo. In tu je ravno problem. Iz Reineckovih izvajanj je razvidno v najboljšem primeru, da so se čelade negavskega tipa lahko ohranile tudi še v avgustejsko dobo, nikakor pa ne, da jih moramo stavljati samo v avgustejski čas. Reinecke je v neprestanih težavah, ko mora razlagati stare elemente, kot n. pr. okras v obliki palmet, ki je nekaj običajnega v 5. st. pr. Kr. v Italiji, staro severnoitalijsko pisavo i. p., toda to so težave, ki si jih je ustvaril sam, ker je čelade iztrgal iz okolja, v katerega nam jih jasno stavljajo najdbe na Magdalenški gori, v Toplicah, Brezjah, Vačah i. dr. In tudi pri teh starih elementih je treba ponovno poudariti, da je nemogoče, da bi oživel v času prihoda Rimljanov. Oktavijanov vojak je mogel prinesiti k nam le civilizacijo svojega časa, ne pa nekaj stoletij staro.

Tretjič nam je premisliti še zgodovinski položaj. Če moramo odkloniti Reineckovo datacijo čelad negavskega tipa, ki naj bi bile samo avgustejskodobne — drugod³ sem skušal pokazati, da so bile čelade negavskega tipa pri nas v rabi od konca 4. st. do avgustejske dobe — potem izgubi verjetnost tudi Reineckovo zgodovinsko tolmačenje najdb. Reinecke misli, da so bili nosilci čelad negavskega tipa izključno vojaki rimskih auxiliarnih čet in da so bile čelade, v kolikor so osamele najdbe, izgubljeni kosi iz Avgustovih ilirskih vojska, predvsem iz l. 12—9 pr. Kr. ali, kar je najverjetneje, iz panonsko-ilirskega upora 6—9 po Kr. V kolikor so pa grobne najdbe, so to grobovi veteranov, ki so po končanih borbah v omenjenih vojskah tu dobili zemljišča in nadaljevali svoje mimodobno življenje. Pri tem posebej odklanjam prav na podlagi svoje datacije, da bi najdbe mogle biti ilirske iz bojev domačinov z Rimljani. Negavska najdba bi bila depojska najdba. V panonsko-ilirskem uporu naj bi kdo, najverjetneje kak domačin, zbral in skril v bitki izgubljene čelade, da bi pozneje kakor koli izrabil kovinski material. Napís na Harigastovi čeladi naj bil pomenil lastnika Germana, ki je prišel z renskega

³ Arheološki vestnik I., v tisku.

ozemlja in služil kot osvobojenec v rimskih auksiliarnih četah in padel v bojih v Slovenskih goricah. Ta razlaga je nova; običajno se tolmači napis »harigasti terwai« kot posvetilni napis »bogu Harigastu«. Reineckovim zgodovinskim tolmačenjem manjka trdne podlage. Če je Reinecke izločil vse čelade etruščansko-italskega tipa iz mladohalštatskega horizonta tako rekoč brez pravih dokazov, bi pričakovali več in boljsega dokaznega gradiva, zaradi katerega naj bi jih uvrstili v avgustejsko dobo med orožje rimske auksiliarne vojske. Tega pa pogrešamo in zaradi tega je treba Reineckove razlage odkloniti kot premalo dokazane. Proti njegovim zgodovinskim tolmačenjem naj navedem le en pomislek. Najdišča čelad italško-etruskega tipa nikakor ne spadajo, gledano to pot čisto geografsko, v ozemlje, ki bi bilo središče omenjenih bojev, s katerimi Reinecke najdbe tolmači, niti se najdbe ne raztezajo, kot bi bilo pričakovati, po vsem ozemlju, kjer so se ti boji vršili. Nasprotno. Geografsko središče najdb in njih najgostejši center pada v prostor, ki je značilen za mladohalštatsko kulturo pri nas ne za Avgustove ilirske vojske in niti ne sovпада s kakršno koli upravno-rimsko enoto na našem ozemlju. Žarišče je Dolenjska, naš klasični mladohalštatski prostor in to središče nam bo razumljivo le v času mladohalštatske periode, ne pa z zasedbo po Rimljanih, ki so ustvarili nova središča, prilagojena novim političnim vidikom.

Reineckova zmota je v tem, da najdbe, kot jih poznamo z Magdalenske gore, iz izkopavanj Mecklenburške, iz Brezij, iz Toplice pri Novem mestu, iz Vač, ki so poleg čelade iz Idrije pri Bači jasno dokumentirane, brez upravičenih razlogov trga iz časa in kulture, kot nam ga omenjena najdišča dokaj jasno kažejo. Dokaz, da so omenjena najdišča slabo in neznanstveno izkopana, nima najmanjše dokazne moči za tolmačenje teh najdb kot rimskih. Niti eden dokazano rimski predmet ni bil najden v omenjenih nekropolah. Slabost in neznanstvenost teh izkopavanj je v nezadostni dokumentaciji, v kolikor jo pa imamo, jo je vendarle treba sprejeti, saj gre le za pomanjkljivost, ne pa za kake potvorbe. Tudi pomešanje materiala ni verjetno. Pečnik sam pogosto omenja mlajše latenske pokope v gomilah; opazil bi bil brez dvoma tudi naknadne rimske pokope. Ne glede na to pa je treba ugotoviti, da so naknadni pokopi v halštatskih gomilah redki. Končno sta se za časa Pečnikovih izkopavanj s slovenskim halštatom mnogo ukvarjala Hoernes in Szombathy, ki sta tudi sprejemala Pečnikovo gradivo v dunajskem muzeju. Zdi se mi, da lahko tako osnovne napake izključimo, ne najmanj zaradi tega, ker nas tudi tipološki študij in geografska razporejenost najdb vodi v mladohalštatsko dobo.

Zgodovinsko ozadje zakopa čelad iz Ženjaka in nastanek prvega germanskega napisa na tako imenovani Harigastovi čeladi ostajata še tudi po Reineckovi študiji nerazložena. Tudi datacija je postavljena preozko, ker se Reinecke preenostransko opira le na čelade iz Idrije pri Bači in iz Giubiasca, neupravičeno pa izloča ostalo gradivo, ki datira čelade znatno starejše. Če se z njegovimi zaključki ne strinjamo, pa je kljub temu treba poudariti pomembnost razprave, ki obstoji v zbranem gradivu — cela vrsta že v prejšnjem stoletju izkopanih čelad je prišla šele zdaj v znanstveno evidenco — literaturi in predvsem v širini, s katero Reinecke problem obravnava. Njegova študija je temeljno in danes edino delo o zgodovini te vrste obrambnega orožja od 5. st. pr. Kr. dalje, delno pa posega še tudi nazaj, tako da že navezuje na Merhartovo študijo *Zu dem ersten Metallhelmen Europas* (30. BRGK, 1941, str. 4.—42.). Z drugačno interpretacijo njegovega gradiva imamo tako v veliki meri napisano že tudi zgodovino čelade zadnjih stoletij pred našim štetjem.

Stano Gabrovec

Jože Kastelic — Božo Škerlj: *Slovanska nekropola na Bledu*. Arheološko in antropološko poročilo za l. 1948, Ljubljana 1950, izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovino in družbene vede, Dela 2. Str. 103 in 31 slik ter plan grobišča.

Knjiga je posvečena spominu dr. Franceta Mesesnela.

Arheološko poročilo je s sodelovanjem Staneta Gabrovca izdelal Jože Kastelic (str. 1—66. Angleški povzetek, 21 celostranskih slik materiala in terenskih posnetkov na krednem papirju, plan grobišča, tabela najdb in seznam slik).